

Prof. univ. dr. Nicolae Isar

*Relații și interferențe româno-franceze în
epoca Luminilor (1769-1834)
- Studii -*

Volum închinat Centenarului Marii Uniri

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2017

Prefață

Problematica legăturilor româno-franceze și a influenței franceze în Țările Române a intrat de timpuriu în preocupările noastre, mai întâi cu prilejul elaborării unei teme din planul de cercetare al Catedrei de Istorie a românilor din cadrul Facultății de Istorie a Universității din București. Este vorba de o temă care a luat forma unui mic volum, aflat mai mulți ani în portofoliul Editurii Academiei Române și apărut, în cele din urmă, în anul 1991, sub titlul, *Publiciști francezi și cauza română. 1834-1859*. Și cu o întârziere de ani buni, volumul a obținut premiul „N. Bălcescu” al Academiei Române pe anul 1993. El a fost urmat în anul următor de un volum ajutător activităților didactice, intitulat, *Istoria modernă a românilor. Imaginea societății românești în Franța (1774-1848)*, apărut la Tipografia Universității din București, la o dată când nu exista încă Editura Universității.

Dar această problematică, în paralel, a fost implicată de preocupările noastre privind iluminismul în Principatele Române, concretizate cu elaborarea monografiei *Principatele Române în epoca Luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, apărută în anul 1999 în Editura Universității din București și reeditată în anul 2005.

Deși descurajat la un moment dat în domeniul cercetării istoriei relațiilor româno-franceze – descurajat de eșecul unei solicitări de documentare în Franța – solicitare făcută în mod expres și respinsă tot în mod expres –, ne-am axat pe elaborarea de studii de specialitate, până în anul 1989, mai puțin expuse rigorilor cenzurii. Astfel, succesiv, ne-au apărut în diferite periodice studii privind: legăturile cu Franța ale cultivatului boier

moldovean, N. Rosetti-Roznovanu, tineretul român la studii în Franța în secolul XIX, diverse călătorii franceze în Principate în epoca Luminilor; studii despre Saint-Marc Girardin, A. Ubinici, F. Colson, J.A. Vaillant ș.a. în raport cu românii, mai ales în epoca de la 1848.

Am înțeles să aduc la un loc aceste studii răspândite în diferite periodice, publicând volumul, *Mărturii și preocupări franceze privitoare la Români. Sec. XVIII-XIX*, apărut la Editura Universității din București, în anul 2005. Recent am completat această lucrare, cu volumul, *Epoca pașoptistă în mărturii franceze*, apărut în Editura Universitară (București, 2017).

Făcând sumarul acestor volume sau studii, în cele din urmă, am realizat că rămăseseră neîncorporate într-un volum materialele privind epoca Luminilor, care intraseră inițial în preocupările noastre. Așadar, în volumul de față, sub titlul, *Relații și interferențe româno-franceze în epoca Luminilor. 1769-1834*, cuprindem mai întâi un studiu introductiv privind istoriografia relațiilor româno-franceze, care, de la data publicării, în 1992, nu a fost reeditat; apoi, o prezentare a călătorilor francezi în Principate în epoca Luminilor, precum și sistematizarea pe probleme importante a opiniilor acestora despre români (originea românilor, caracterul regimului fanariot, realități socio-economice ș.a.). În a doua parte a volumului, reedităm studiile privind N. Rosetti-Roznovanu și tineretul studios la Paris, în sec. XIX, privind influența ideologiei occidentale în Principate, cu trimitere specială la influența franceză.

Privind analizele noastre și aparatul critic, în încheiere, cum ușor se poate observa, ar fi de menționat faptul că nu am folosit textele din volumele corespunzătoare ale remarcabilei colecții de *Călători străini în Țările Române*, elaborată de cercetătorii Institutului de Istorie „N. Iorga”. Explicația este simplă: în majoritatea lor, studiile noastre au fost elaborate înainte de

publicarea volumelor care ne interesau din cunoscuta colecție. Pe de altă parte, oricum, pasiunea unei cercetări autentice presupune de la sine necesitatea studiului izvoarelor originale – în cazul de față, lucrările călătorilor francezi –, chiar dacă acestea au fost sau nu publicate de diverși specialiști.

În aceeași ordine de idei, trebuie să precizăm că, ținând seama de structura volumului nostru, marcată cu subtitlul, *Studii*, cu o cronologie care merge până în anul 1989, în mod firesc nu regăsim în acest volum trimiteri la valoroasele contribuții din ultimul timp ale cercetătorilor Institutului de Istorie „N. Iorga” sau ai altor institute (de genul volumului, *Societatea românească între modern și exotic văzută de călători străini (1800-1847)*, având drept coordonatori pe Ileana Căzan și Irina Gavrilă, apărută nu demult în Edit. Oscar Print”).

Pentru lectura textului volumului, de asemenea, ar trebui subliniat că fiind vorba de studii elaborate la date diferite, cu mulți ani în urmă, se înțelege că ele au în vedere stadiul evoluției cercetărilor de la aceste date. Avem în vedere cu deosebire primul capitol privind istoriografia relațiilor româno-franceze, publicat în anul 1992, cu analize care se opresc la anul 1989, cititorii urmând să țină seama de acest detaliu.

În concluzie, astfel conceput volumul nostru, cu o serie de studii răspândite în diferite volume tematice sau publicații, sperăm ca el să se constituie într-o lucrare de interes pentru specialiștii în epoca Luminilor, cât și pentru un public cititor mai larg.

Autorul

I. *In traducere în istorografia relațiilor româno-franceze (până în anul 1989)**

Înainte de a aborda structura propriu-zisă a volumului nostru este necesar să facem o prezentare a istoriografiei relațiilor româno-franceze. Este un domeniu de preocupări care își are un loc bine conturat în istoriografia română, în istoria culturii române, în general.

Istoriografia modernă privind relațiile româno-franceze s-ar putea raporta – din punct de vedere cronologic – la trei importante perioade: o perioadă de început, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (până la 1918); o a doua perioadă, dintre cele două războaie mondiale, cuprinzând și intervalul celui de al II-lea război mondial și al anilor următori, până la instaurarea deplină a dictaturii comuniste; o a treia etapă, dintre 1948 și 1989, corespunde dictaturii totalitarist-comuniste.

Fără îndoială, în această periodizare, avem în vedere preocupările de tip modern pentru studiul relațiilor româno-franceze. Altfel, interesul reciproc, francez, pe de o parte, român, pe de alta, pentru cunoașterea „celuilalt” este mult mai vechi, el făcând parte din însăși istoria relațiilor dintre cele două popoare.

Cea mai importantă realizare istoriografică din această perioadă de început o constituie cunoscuta lucrare a lui **Pompiliu Eliade**, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Étude sur l'état de la société roumaine à l'époque des régnes phanariotes*, publicată la Paris, în anul 1898. Propunându-și o

* Din volumul, *Istoria modernă a Românilor. Imaginea societății românești în Franța (1774-1848)*, Tipografia Universității din București, 1992, p. 5-23.

amplă analiză a fenomenului influenței franceze în țările române, relevând rolul acesteia în evoluția istorică a poporului român, prin lucrarea sa P. Eliade deschidea seria unor ample preocupări în acest domeniu. Plasând etapa de bază a acestei influențe în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, în timpul domniilor fanariote, P. Eliade deschidea noi orizonturi pentru înțelegerea unei importante epoci din istoria românilor, totodată din istoria relațiilor româno-franceze.

Trebuie remarcat faptul că apariția în 1898 a sintezei lui P. Eliade fusese precedată de câteva contribuții mai deosebite. Încă din 1883, într-o conferință, ulterior publicată, **V.A. Urechia**, cunoscut istoric care aprofundase cu precădere istoria românilor în epoca fanarioților, releva însemnătatea unor momente ale relațiilor româno-franceze în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea¹. Un an mai târziu, în 1884, apare lucrarea lui **Gh. I. Ionescu-Gion**, aprofundând în mod deosebit câteva momente dintre cele mai vechi din istoria relațiilor franco-române, anume de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, din răstimpul domniei regelui Ludovic al XIV-lea în Franța, respectiv, al domnitorului Constantin Brîncoveanu, în Țara Românească. Această lucrare, *Ludovic XIV și Constantin Brîncoveanu. Studiu asupra politicii franceze în Europa răsăriteană (1534-1688-1715)*, București, 1884, 444 p., aparținând cunoscutului istoric al Bucureștilor, este, de fapt, prima lucrare mai amplă, la proporțiile unui volum, din domeniul istoriei relațiilor româno-franceze, și care anticipa lucrarea lui P. Eliade. Tot Ionescu-Gion publica, peste câțiva ani, o broșură despre ecourile marii revoluții franceze în țările române².

¹ Vezi V. A. URECHIA, *Relațiunile Franței cu România sub Ludovic XIV, XV și XVI*. Conferință ținută la Atheneum la 11 dec. 1883, București, 1883.

² Vezi IONESCU-GION, GH. I. *Bucureștii în timpul revoluției franceze*, București, 1891, 61 p.

Problema însemnătății influenței franceze asupra dezvoltării societății românești o aborda – înainte de P. Eliade – și marele istoric **A.D. Xenopol**, care publica, în 1887, la București, o broșură cu un titlu semnificativ, *Influența franceză în România*. Ca și în cazul lui V.A. Urechia, asemenea preocupări își aveau explicația în chiar rolul pe care Franța și cultura franceză le avuseseră asupra formației spirituale a lui A.D. Xenopol³. Interesul pentru ecurile marii revoluții franceze în țările române era manifestat și de un alt admirator al culturii franceze, principele **D.I. Ghica**, care publica la Paris, în 1896, cu doi ani înainte de apariția lucrării lui P. Eliade, broșura cu titlul, *La France et les Principautés Danubiennes, de 1789 à 1819*, 85 p.

Cum am subliniat, lucrarea lui P. Eliade, deși întâmpinată cu rezerve de Nicolae Iorga, tânăr atunci, a avut un rol important în stimularea preocupărilor comparatiste în acest domeniu.

În sfera relațiilor literare, avântul acestor preocupări era marcat la începutul secolului al XX-lea de publicarea lucrării lui **N.I. Apostolescu**, *L'Influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1909, lucrare prefătată de cunoscutul istoric al literaturii franceze, Émile Faguet.

La această dată, 1909, un alt cunoscut istoric literar, tânăr și el atunci, **Eugen Lovinescu**, publica o lucrare, interesând însă nu sfera influenței romantismului, ca la Apostolescu, ci domeniul propriu-zis al istoriei relațiilor româno-franceze. Este vorba de lucrarea, *Les voyageurs français en Grèce au XIX-e siècle (1800–1900)*, Paris, 1909, în ea autorul referindu-se și la seria unor importanți călători francezi în Principatele Române, nu numai în Grecia.

În ajunul primului război mondial asupra problematicii relațiilor româno-franceze atrăgea atenția, prin contribuții modeste,

³ Despre legăturile lui din tinerețe cu călătorii francezi, vezi, de pildă, articolul nostru, A. Ubicini - A.D. Xenopol. *Un dialog istorico-literar pe marginea „Memoriilor” lui Heliade asupra Revoluției de la 1848*, în „Manuscriptum”, nr. 1, 1990, p. 180-184

nu numai un istoric literar ca **V. V. Haneș**⁴, dar și un cunoscut om politic, ca **Take Ionescu**⁵; asupra importanței acestei problematice revenea **A.D. Xenopol**, dar mai ales **P. Eliade**, acesta publicând o a doua sinteză, remarcabilă, care, de asemenea, ca și prima, își are un loc bine stabilit în istoriografia relațiilor româno-franceze; este vorba de *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, vol. I-II, Paris, 1914. Este lucrarea în care cunoscutul comparatist român continuă istoria relațiilor româno-franceze și a influenței franceze, după sfârșitul domniilor fanariote, insistând în mod deosebit asupra intervalului dintre cele două revoluții, de la 1821 la 1848. Desigur, unghiul de abordare, aici, mai mult decât în prima sinteză, este, în primul rând, al istoriografului și ideologului literar, istoria relațiilor politice româno-franceze, cu atât mai puțin economice, figurând pe un plan secundar.

*

* *

Trebuie remarcat faptul că în această etapă de început a istoriografiei relațiilor româno-franceze, sau a studiilor comparatiste, s-au publicat și importante colecții de documente, precum și bibliografii, menite să servească preocupările istoriografice din acest domeniu. Este vorba, în primul rând, de o serie de volume din colecția *Hurmuzaki*, cum ar fi, de pildă, suplimentul I, vol. II, cuprinzând documente din Arhivele Ministerului Afacerilor Externe din Paris publicat de Gr. Tocilescu și Al. Odobescu în 1885; suplimentul I, vol. III, publicat de aceeași, în 1889, precum și alte volume din această colecție, publicate nu numai de Al. Odobescu⁶, ci și de alți cunoscuți cărturari: astfel, volumul XVI, publicat de Nerva Hodoș, în anul 1912, volumul XVII, de același, alte volume, publicate de D. C. Sturdza, Oct. Lugoșianu, ș.a.

⁴ *Francezi și Români*. Conferință, Focșani, 1914.

⁵ *France et Roumanie*, Paris, f.a. 464 p.

⁶ Publicate de acesta mai vezi, în afara suplimentelor citate, vol. I (în colaborare cu GR. TOCILLESCU. vol. II și III).

Fără îndoială că numeroase documente interesând sfera relațiilor româno-franceze vom găsi și în alte importante colecții apărute în această perioadă, la care ne referim, cum ar fi, de pildă, cunoscuta colecție publicată de **D.A. Sturdza** și **C. Colescu-Vartic**, *Acte și documente relative la istoria renașterii României* (vol. II-V, VII, IX, referitoare la anii Unirii Principatelor, publicate în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în anii de început ai secolului al XX-lea). Din această perioadă datează însă și primele culegeri de documente realizate în mod special pe tematica relațiilor româno-franceze. Ar fi de citat aici, în primul rând, volumele aparținând lui **I.C. Filitti**, apărute în ajunul și în timpul primului război mondial: *Scrisori franceze privitoare la relațiunile Principatelor Române cu Franța în secolul al XVIII-lea*, București, 1911; *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés Roumaines avec la France (1728–1810)*, București, 1915.

Tot acestei prime etape în istoriografia relațiilor româno-franceze aparține și apariția primelor bibliografii franco-române, lucrări de o deosebită însemnătate pentru cercetătorii din domeniul istoriografiei relațiilor româno-franceze. Avem în vedere, în primul rând, publicarea încă din anul 1895, de către **Gr. Bengescu**, la Bruxelles, a primei bibliografii franco-române, *Bibliografie franco-roumaine au XIX-e siècle*, 218 p., o a doua ediție, completată, a acestei lucrări apărând la Paris, în 1907. Să notăm aici că o asemenea preocupare la acest cârturar nu este întâmplătoare, dacă avem în vedere amplele lui legături cu Franța și cultura franceză, între altele, el fiind, de pildă, și editorul manuscriselor lui A. Ubicini privind istoria românilor⁷.

Fără îndoială, ar trebui observat că toate aceste preocupări la care ne-am referit, fie că este vorba de studii propriu-zise, fie că este vorba de volume de documente și bibliografii, dovedesc faptul că în ciuda regresului pe care îl cunosc relațiile politice româno-franceze

⁷ Vezi A. UBICINI, *Les origines de l'histoire roumaine*, ediție de G. BENGESCU, Paris, 1886.

în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, relațiile culturale și spirituale româno-franceze, având deja o puternică tradiție, și-au continuat propria evoluție, au oferit o permanentă punte de legătură cu Franța, au întreținut vie perspectiva reluării sau amplificării legăturilor și în plan politic.

*

* *

Cea de a doua etapă a istoriografiei moderne privind relațiile româno-franceze, cum subliniam, cuprinde un interval de circa trei decenii, de la sfârșitul primului război mondial până după cel de al II-lea război mondial. Fără îndoială, ca în atâtea planuri ale vieții cultural-spirituale, cele mai de seamă realizări se circumscriu primelor două decenii, perioadei interbelice propriu-zise.

Această nouă etapă a fost marcată, după opinia noastră, de apariția primei sinteze de istorie a relațiilor româno-franceze, aparținând lui **Nicolae Iorga**, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, apărută la Iași, în 1917 (ed. a II-a, Paris, 1918). Apariția la această dată a lucrării savantului patriot nu era întâmplătoare; ea coincidea pe deplin cu noua etapă pe care o marcaseră relațiile româno-franceze, în răstimpul participării României la război alături de Franța și celelalte puteri ale Antantei. Lucrarea lui Nicolae Iorga – unica sinteză de istorie a relațiilor româno-franceze, până în zilele noastre – dădea expresie interesului savantului român pentru Franța și cultura franceză, pentru domeniul istoriei relațiilor româno-franceze; totodată, ea se făcea ecoul interesului, mai general, al opiniei publice din România pentru marea noastră aliată, pentru vechea noastră țară prietenă. Fără a fi de o mare amploare – de nivelul altor opere ale lui Nicolae Iorga – această lucrare sintetiza preocupările anterioare ale savantului și, totodată, cum vom vedea, deschidea seria altor preocupări concretizate în numeroase studii, care vor apare în următoarele două decenii.

Fără îndoială, ca în atâtea alte domenii ale istoriei culturii românești – ale istoriei românilor în general –, această etapă a

istoriografiei românești este cea mai importantă; ea se caracterizează atât prin diversitatea tematică, cât și prin aprofundarea diferitelor momente sau aspecte din bogata istorie a relațiilor româno-franceze. În al doilea rând, trebuie observat că cele mai numeroase cercetări din această perioadă aparțin foștilor studenți de la Paris, care valorifică rezultatele investigațiilor în arhivele și bibliotecile franceze, care dezvoltă adesea teme concepute în acești ani de studii. Atenția cercetătorilor – istorici sau istorici literari – se îndreaptă cu deosebire, ca și în perioada precedentă, asupra uneia dintre cele mai importante epoci din istoria românilor, pe de o parte, din istoria Franței, pe de alta; în cazul românilor este perioada renașterii lor naționale, mergând din secolul al XVIII-lea până la formarea statului național român modern.

Am putea distinge trei perioade în istoria relațiilor româno-franceze din acest interval, spre care se îndreaptă cu precădere interesul cercetătorilor: prima cuprinzând ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primele două decenii ale secolului al XIX-lea, corespunzând în general „epocii Luminilor” în țările române și în cadrul căreia se are în vedere în primul rând problematica influenței marii revoluții franceze și a războaielor napoleoniene; o a doua perioadă, vizând evoluția societății românești între 1821 și 1848, cu accentul pe problematica influenței romantismului francez și a relațiilor româno-franceze în epoca revoluției de la 1848; în sfârșit, o a treia, marcată în istoria românilor prin actul Unirii Principatelor și domnia lui Cuza, totodată, de locul important pe care l-a avut Franța în procesul formării statului național român. Dacă și în faza anterioară a istoriografiei române prima perioadă intrase în atenția cercetătorilor, în intervalul dintre cele două războaie, preocupările cercetătorilor s-au îndreptat cu mai multă insistență spre epoca marcată de evenimentele de la 1848 și 1859. Pentru secolul al XVIII-lea ar fi de remarcat, în primul rând, lucrarea lui **V. Mihordea**, *Politica orientală franceză și Țările Române în secolul al XVIII-lea (1749–1760)*. După corespondența agenților de la „*Secret du Roi*”,

București, 1937, 552 p. Anterior, acest autor publicase alte două studii, unul dintre ele privind sfârșitul secolului al XVII-lea (*Les Principautés Roumaines dans la presse française au XVII-le siècle (1680–1699). Extraits de „La Gazette”*, Paris, 1932, 163 p.⁸).

Înființarea consulatelor franceze și activitatea consulilor francezi la București și Iași, activitatea călătorilor francezi în țările române și însemnările lor asupra românilor, sunt numai câteva din temele speciale care intră în atenția cercetătorilor. Dacă **Andrei Oțetea** publică în 1932, în „Revista istorică”, studiul despre influența consulatelor franceze, alți istorici, **Gh. I. Brătianu**, același Vasile Mihordea, amintit mai sus, Maria Holban, Th. Hollhan, Ariadna Camariano-Cioran, ș.a., așa cum vom vedea mai detaliat ceva mai departe, se ocupă de călătoria francezi în țările române și opiniile lor privitoare la români. În această serie se înscrie și unul dintre studiile de început privitoare la români aparținând cunoscutului istoric francez **Marcel Émerit**, *L'Enquête de Napoleon I-er sur les Principautés roumaines*, în „Revue historique du sud-est européennes”, nr. 4-6, 1936.

O sinteză a politicii lui Napoleon față de români în intervalul dintre 1802 și 1812, în contextul evoluției raporturilor dintre marile puteri, a încercat să realizeze **M. Dumitrescu** (*Politica lui Napoleon I față de țările române*, București, fără an). Deși analiza autorului are un caracter descriptiv și lipsa unei metodologii științifice riguroase este vizibilă, apariția acestei lucrări corespundea unui real interes pentru o temă majoră a istoriografiei, care, într-un fel sau altul, avea să fie reluată până în zilele noastre.

S-a încercat în această etapă a istoriografiei de specialitate și o sinteză asupra imaginii țărilor române în viziunea călătorilor francezi, ea aparținând lui **V.V. Haneș**. Cu titlul *Formarea opiniei*

⁸ A doua contribuție la care ne referim, anticipând lucrarea citată, din 1937, se intitulează *Contribution aux relations franco-roumaines au XVIII-e siècle*, Paris, 1933, publicată în volumul omagial „Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga, par ses amis de France et de pays de langue française”.

franceze asupra României în secolul al XIX-lea, 2 vol., București, 1929, 199–182 p., lucrarea la care ne referim strânge la un loc nu numai mărturiile franceze din „epoca Luminilor” ci și pe cele din deceniile următoare, până la 1848. Nu ne vom referi aici mai amănunțit la această lucrare, al cărui titlu coincide în bună măsură cu tema noastră, deoarece, inevitabil, vom reveni de mai multe ori asupra ei. Este necesar să subliniem că, deși pe alocuri, ca și în cazul lucrării lui M. Dumitrescu, lipsa unei metodologii științifice riguroase este vizibilă, această lucrare a fost de o reală utilitate pentru cercetători, ea punându-le la dispoziție, într-un singur text, cele mai de seamă însemnări despre români aparținând călătorilor francezi, dar și altor francezi care au scris despre români, fără a fi călătorit pe pământ românesc. Este o lucrare care se vrea a fi, într-un fel, o istorie a românilor prin călători francezi, în genul cunoscutei sinteze a lui **Nicolae Iorga**, *Istoria românilor prin călători*, ed. I, 1920–1922; ed. II, 1928–1929, sinteză în care, așa cum vom mai avea prilejul să observăm, călătorii francezi reprezintă cea mai importantă categorie de călători străini în țările române, totodată, cea mai importantă categorie de martori străini ai realităților românești.

O altă importantă serie de lucrări privind „epoca Luminilor” elaborată în intervalul de timp mergând de la 1918 și până la instaurarea deplină a dictaturii comuniste în România, în anii 1946–47, vizează problematica influenței ideologiei franceze în țările române, a interferențelor literar-culturale. Și în acest domeniu, preocupările se adâncesc pe linia studiilor comparate, un exemplu autentic de încununare a preocupărilor de acest gen, în cazul unui specialist, fiind cunoscuta lucrare publicată de **Ariadna Camariano-Cioran**, în anul 1946, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limba greacă și română* (București, 1946). Anterior, autoarea publicase mai multe remarcabile studii, care anticipau sinteza de mare anvergură, dintre care studii cităm: *Spiritul filozofic și revoluționar francez combătut de patriarhia ecumenică și Sublima Poartă*, București, 1944; *Voltaire și Giovanni del Turco, traduși în*

limba română pe la 1772, București, 1944; *Primele traduceri din Bernardin de Saint-Pierre în limba română*, București, 1944.

Fără îndoială că lucrarea principală la care ne referim, despre circulația lui Voltaire în țările române, în limba greacă și română, a constituit o dată importantă în istoria studiilor comparate din România, a marcat o etapă decisivă pe linia înțelegerii fenomenului influenței franceze în țările române, în prima sa fază, mediată de cultura în limba greacă. Lucrarea aceasta apare în mod semnificativ la o dată apropiată de aceea a apariției cunoscutei lucrări a lui **D. Popovici**, *La littérature roumaine à l'époque des Lumières*, Sibiu, 1945, remarcabilă sinteză de largă circulație în istoria literaturii române și a culturii române în general, în care problematica influenței ideilor franceze în cultura românească își află locul corespunzător. Să adăugăm aici că studiile elaborate de Adriana Camariano-Cioran au stimulat și alte preocupări, pe linia raporturilor franco-greco-române, asemenea preocupări având, cum vom vedea, o lăudabilă continuitate până în zilele noastre.

Cum arătam înainte, caracteristică pentru istoriografia de specialitate din perioada interbelică⁹ este dezvoltarea preocupărilor pentru studiul relațiilor româno-franceze, a influenței franceze și interferențelor cultural-ideologice din perioada de avânt a mișcării de emancipare națională în țările române, încununată cu evenimentele de la 1848 și 1859. Cu rare excepții, cele mai multe studii tratează problematica relațiilor franco-române în mod global; cu greu aspectele politice pot fi separate de cele cultural-ideologice, fiind vorba numai de accentul care poate să cadă, când pe un aspect, când pe altul.

Reamintind aici de lucrările de sinteză aparținând lui Nicolae Iorga și Vasile V. Haneș, citate mai sus, care încorporează și evoluția relațiilor româno-franceze din deceniile III-VI ale secolului XIX, o enumerare a lucrărilor mai importante care vizează în mod deosebit această etapă nu ar putea să înceapă, credem, decât cu seria

⁹ Avem în vedere prin această simplificare a tematicii, prin reducția la perioada interbelică, intervalul precizat mai sus, de la 1918 până la 1947.

monografiilor având ca subiect relațiile dintre revoluționarii sau cărturarii români și cei francezi din epoca de la 1848. Avem în vedere, în primul rând, cunoscutele studii ale lui **I. Breazu** și **O. Boitoș**. Primul, în 1927, în „Mélanges de l’Ecole roumaine en France” – publicația școlii române din Paris, unde vor apare remarcabile alte studii de acest gen – publică *Edgar Quinet et les Roumains*, în care pentru prima dată într-un mod amplu sînt puse în evidență relațiile dintre tinerii revoluționari români și marele gânditor democrat francez, cunoscut de cei dintâi în calitate de profesor la Sorbona. Apoi, în 1935, **I. Breazu** publică lucrarea destinată, raporturilor dintre tinerii revoluționari și cărturari români cu al doilea mare profesor sorbonard, Jules Michelet. Această a doua lucrare, intitulată *J. Michelet și Români. Studiu de literatură comparată*, Cluj, 1935, odată cu datele și interpretările noi pe care ea le oferea specialiștilor, sugera un model de cercetare comparată pe care îl vom descoperi la mulți alți autori. **O. Boitoș** publică mai întâi, în 1930, lucrarea intitulată, *Paul Battaillard et la révolution roumaine de 1848. Contribution à l’histoire des relations franco-roumaines*, relevând contribuția cunoscutului publicist francez la mișcarea de emancipare politică a românilor la jumătatea secolului al XIX-lea, pentru ca zece ani mai târziu să publice lucrarea, *Raporturile Românilor cu Ledru Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, București, 1940. În acest al doilea studiu, cum se observă din titlu, referindu-se la raporturile revoluționarilor români cu binecunoscutul fruntaș radical francez, plasa aceste raporturi în contextul tuturor împrejurărilor și fenomenelor care preced și succed evenimentele revoluționare de la 1848, punând în circulație termenul de „epoca de la 1848” (termen care avea să intre în mod obișnuit în uzul specialiștilor, până în zilele noastre).

Evident, aparțin acestor erudiți comparațiști români și alte studii, de proporții mai reduse, vizând, de pildă, relațiile lui Ubicini cu românii¹⁰ sau relațiile dintre Dora d’Istria și Edgar Quinet¹¹.

¹⁰ O. BOIȚOȘ, *Biografiile românești ale lui Ubicini*, Cluj, 1932.

În aceeași serie cu lucrările de sinteză ale acestor doi cunoscuți exegeți la care ne-am referit, trebuie să amintim aici de lucrările lui **D. Popovici**, abordând problemele influenței romantismului francez asupra scriitorilor români și ale relațiilor dintre aceștia din urmă și contemporanii lor francezi. Anume, avem în vedere cele două studii publicate, la București, în 1935: primul, „*Santa Cetate*”. *Între utopie și știință*, vizând în primul rând figura lui Cezar Boliac; al doilea, *Ideologia literară a lui Eliade Rădulescu*, prezentând personalitatea „ctitorului” literaturii române moderne.

Să menționăm că problema raporturilor lui Ion Eliade-Rădulescu cu Franța și cultura franceză, înainte de a fi tratată în mod amplu de D. Popovici, fusese pusă de **G. Oprescu**, într-un studiu special apărut în 1923, în publicația „Dacoromania” – unul dintre primele studii ale viitorului mare istoric al artei plastice din România.

Pe lângă Quinet, Michelet, Ledru Rollin, Bataillard, și alte personalități franceze, în raporturile lor cu românii, au intrat în atenția cercetătorilor. Pentru prima dată viața și opera lui J.A. Vaillant, unul dintre cei mai de seamă autori francezi despre români, face obiectul studiului publicat de **Olga Cudalbu-Slušanski**, *Contribution à la biographie et à l'oeuvre de J.A. Vaillant*, Paris, 1939. Nu numai Vaillant ci și alți cărturari francezi, aflați un timp în Principate în calitate de dascăli, au făcut obiectul unor preocupări speciale. Astfel, de pildă, la dascălii francezi aflați în Moldova, mai ales în deceniile premergătoare revoluției de la 1848, se referă studiile publicate de **N. Cartoian**¹² și **C. I. Andreescu**¹³.

Trebuie remarcat faptul că sfera relațiilor și interferențelor româno-franceze se relevă în istoriografia de specialitate din această perioadă în toată vastitatea ei, cum se poate observa, de la istoria

¹¹ I. BREAZU, *Dora d'Istria și Edgar Quinet*, în „Închinare lui Nicolae Iorga”, Cluj, 1931.

¹² N. CARTOIAN, *Pensionatele franceze în Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Omăgiu lui Ramiro Ortiz”, București, 1926.

¹³ C.I. ANDREESCU, *Les français dans l'Academie princière de Iassy (Moldavie) au XVIII et XIX-ème siècles*, Paris, 1936.